Mass-media, spațiul public şi ideologia democratică în România postcomunistă*

Daniel Şandru

Introducere*

Pe parcursul celor două decade de la inițierea procesului de democratizare, practica politică din România a exhibat, în dese rânduri, acuratețea proiecțiilor normative cu privire la importanța relației dintre instituțiile media şi configurarea arhitecturii democratice. Raportarea teoretică la ideea care susține că sistemul media reprezintă unul dintre aranjamentele instituționale-cheie în orice democrație consolidată arată că mass-media româneşti, articulate printr-un proces de tranziție de la exercițiul permanent al „gândirii unice", propriu totalitarismului, la o pluralitate din ce în ce mai vocală, aşa cum se întâmplă în post-comunism, au trebuit să răspundă unei provocări care s-a manifestat, practic, la adresa întregii noastre societăți – aceea a deficitului de democrație. Această provocare evidențiază, în primul rând, lipsa unei tradiții democratice autentice, lucru pe care România îl împărtăşeşte – cu o singură excepție, potrivit anumitor analize, aceea a Cehiei – cu celelalte state ale Europei de Est care, după 1945, au făcut parte din lagărul sovietic. Din aceasta decurg lipsa unei ideologii democratice atât la nivelul corpului social, cât şi la cel al liderilor politici, precum şi absența elementelor unei societăți civile care să asigure existența unor discursuri alternative la cel al „societății politice".

În acest studiu, plec de la ipoteza că deficitul democratic ale cărui principale aspecte tocmai le-am expus a influențat în mod hotărâtor atât evoluția mass-media, cât şi aceea a democrației în România postcomunistă. În acest sens, îmi propun ca, într-o primă secțiune, să fac trimitere spre câteva argumente de natură normativă prin care să susțin importanța înțelegerii ideologiei democratice în sensul unei „practici de gândire" pe care instituțiile media – cu tot ceea ce presupun acestea, de la jurnalişti şi până la politica editorială – ar trebui să le împărtăşească cu societatea şi cu liderii acesteia, încât consolidarea regimului democratic să se transforme într-o realitate. O a doua secțiune urmăreşte analiza modului în care instituțiile media au contribuit la

* ACKNOWLEDGEMENT: This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

* O variantă preliminară a acestui capitol a fost publicată, cu titlul „Mass-media şi ideologia democratică în România postcomunistă", în *Sfera Politicii*, nr. 155, ianuarie 2011, pp. 3-9.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

articularea spaţiului public din România postcomunistă, prin raportare la tendinţele existente astăzi în plan european şi cu trimitere la poziţionarea cetăţenilor „în afara" jocurilor mediatice şi politice a căror miză este stabilirea agendei publice. Încerc să arăt că dificultăţile instituirii unui spaţiu public în care să fie vehiculate şi dezbătute, şi prin participarea cetăţenilor, valorile democratice au mers în aceeaşi cadenţă – atunci când nu au influenţat în mod direct – cu disfuncţiile instituţionale ale fragilei democraţii româneşti. În fine, într-o secţiune finală, îmi propun să ofer o interpretare a modului în care pretenţia de obiectivitate a mass-media, precum şi discursul autorităţii, emis dinspre mediul politicii de stat, exercită o presiune asupra spaţiului public, influenţând în mod direct raportările cognitive, afective şi evaluative ale cetăţenilor la sistemul politic din România postcomunistă şi, astfel, înseşi competenţele lor civice.

Democraţia ca „practică de gândire"

Relevanţa ideilor, opiniilor şi credinţelor vehiculate într-o anumită societate pentru arhitectura instituţională sau pentru tipul de regim politic care se instituie, ca formă a dominaţiei – în sens weberian – în respectiva societate a devenit o idee des frecventată în teoria politică, deopotrivă normativă şi empirică, a ultimei jumătăţi de secol. În contextul studiilor referitoare la precondiţiile existenţei unor regimuri democratice, autoritare sau totalitare, problema culturii politice este aşezată pe acelaşi plan cu cele ale tradiţiei istorice şi, respectiv, nivelului de dezvoltare economică. Şi în analizele relative la evoluţia procesului de democratizare în fostele ţări comuniste acest aspect revine, în mod pregnant, de două decenii încoace. Aceasta întrucât, după cum subliniază Robert Dahl când vorbeşte despre importanţa convingerilor şi a culturii democratice, „pentru ca o ţară să-şi sporească perspectivele stabilităţii democratice, cetăţenii şi liderii lor politici trebuie să susţină cu fermitate ideile, valorile şi practicile democratice. Cel mai sigur sprijin este obţinut atunci când aceste convingeri şi predispoziţii sunt adânc împământenite în cultura acelei ţări şi sunt transmise, în mare parte, de la o generaţie la alta"[1]. Din punctul meu de vedere, o înţelegere pozitivă a conceptului de ideologie – într-un sens larg, socio-cultural, ce trimite spre funcţia sa de integrare-identitate[2] – permite sublinierea importanţei ideologiei democratice în articularea unui spaţiu al socetăţii deschise. Având în vedere cazul României postcomuniste, deşi consider că deficitul de democraţie căruia societatea noastră trebuie încă să-i facă faţă (aflându-se, şi în acest moment, într-o fază de „organizare a democraţiei"[3]) antrenează deopotrivă disfuncţii ale instituţiilor media şi ale instituţiilor politice, nu intenţionez să sugerez că existenţa, într-o societate dată, a unei ideologii de tip democratic este şi suficientă pentru consolidarea unui regim politic democratic. Ce

[1] Robert Dahl, *Despre democraţie*, Editura Institutul European, Iaşi, 2003, p. 151.
[2] Daniel Şandru, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică,* Editura Institutul European, Iaşi, 2009, pp. 67-73.
[3] Daniel Şandru, „Democratizare şi valori politice în România postcomunistă", în Al. Zub, Adrian Cioflâncă (editori), *Cultură politică şi politici culturale în România modernă,* Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2005, pp. 417-33.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

vreau să spun este că lipsa unei tradiţii autentice a dezbaterii democratice şi-a pus amprenta, în mod definitoriu, asupra modului în care a evoluat inclusiv relaţia dintre media şi politică în postcomunism. O ideologie sau o cultură democratică este în mod cert necesară pentru buna funcţionare a democraţiei, dar nu este, la fel de cert, şi suficientă. În combinaţie însă cu alte elemente, precum dezbaterea liberă, alegerile libere şi practica relaţiilor consensuale în plan social, pentru care se constituie în fundament, ideologia democratică asigură pilonii pe care o democraţie se poate institui şi menţine. Specific, în plus, că ideologia democratică este practic imposibilă în absenţa implicării active a cetăţenilor şi grupurilor sociale în actul de guvernare. Aşadar, ca „practică de gândire", în sensul relevat de Michael Freeden[4], ideologia democratică contribuie la dezvoltarea unui spaţiu al libertăţii, consensului şi compromisului rezonabil. Această înţelegere nu anulează, desigur, posibilitatea ca un asemenea spaţiu să fie disturbat de atitudini şi comportamente nedemocratice din partea grupurilor ale căror interese intră în conflict. În fond, democraţia nu este imună la existenţa tendinţelor nedemocratice şi nici nu presupune un tip de ordine politică a cărei dezvoltare să se producă sub un „clopot de sticlă". Mai cu seamă în contexte practice precum cele proprii sinuoasei evoluţii postcomuniste din spaţiul est-european, marcată de obstacolele la adresa stabilităţii politice şi economice, insuficienta asimilare a ideologiei democratice se poate transforma într-un veritabil pericol. Din acest punct de vedere, atât decidenţii politici, cât şi cei din media ar trebui să respecte principiile rezonabilităţii şi responsabilităţii sociale. În acest sens, analizele empirice din teoria democratică subliniază necesitatea cooperării sociale pentru menţinerea şi consolidarea ordinii politice de tip democratic, cu atât mai mult cu cât s-a constatat că „dilema acţiunii colective n-ar apărea, poate, într-o lume a sfinţilor, dar altruismul universal este o premisă fantezistă, atât pentru acţiunea, cât şi pentru teoria socială. Dacă actorii nu sunt capabili să-şi ia angajamente credibile unii faţă de alţii, ei vor pierde multe oportunităţi de câştig pentru toată lumea – trist, dar raţional"[5].

În România postcomunistă, posibilitatea vehiculării, la nivelul imaginarului social ori la nivelul spaţiului public, a valorilor specifice unei ideologii democratice a fost afectată, încă din punctul zero al tranziţiei spre democraţie, de elementele atavice ale precomunismului şi, respectiv, totalitarismului comunist. O explicitare suplimentară relativă la această realitate vine dinspre iniţiatorii studiilor de cultură politică, Gabriel Almond şi Sidney Verba, care subliniau că există o anumită dificultate în încercarea de a construi o cultură civică în ţările care, intrate în proces de democratizare, nu se caracterizează prin existenţa unei tradiţii democratice. Această dificultate ar fi redată de cererea extinsă de participativitate ce survine înlăturării regimului (fie că vorbim de unul autoritar, fie că este vorba despre unul totalitar[6]) din partea unor

[4] Michael Freeden, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach,* Clarendon Press, Oxford, 1996, p. 123.

[5] Robert D. Putnam, *Cum funcţionează democraţia,* Editura Polirom, Iaşi, 2001, p. 185.

[6] Din punctul de vedere al rigurozităţii conceptuale, teoria politică realizează o distincţie clară între *autoritarism* şi *totalitarism*. Ca termen, *totalitarismul* a apărut în 1925, fiind o creaţie a fascismului italian. Din perspectiva teoriei politice empirice, anumiţi autori consideră că orice regim politic totalitar este, în acelaşi timp, şi autoritar, însă nu orice regim autoritar este totalitar – v. Giovanni Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată,* Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 184. Astfel, regimul politic al Italiei fasciste

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

cetăţeni care, înainte de această înlăturare, manifestau o cultură politică parohială sau, în cel mai bun caz, una de dependenţă[7]. Pentru România, provocarea cultural-politică survine, mai întâi, din perspectiva a ceea ce Sorin Alexandrescu numea intrarea noastră târzie în modernitate[8], proces care a determinat, în plan politic, dificultatea înrădăcinării tradiţiei democratice, cu tot ceea ce aceasta implică: instituţii stabile şi transparente, valori, atitudini şi comportamente civice. Această absenţă a fost însă „compensată", odată cu instaurarea comunismului, de un tip de socializare care, atunci când nu a creat un cetăţean pasiv şi total acoperit de partidul-stat, a dat naştere unor comportamente de tip dublă personalitate: „Persoana vizibilă se conforma la tot ceea ce doreau autorităţile; persoana ascunsă rămânea sceptică sau ostilă"[9]. După 1990, pe acest tip de structură socială şi instituţională trebuia construită o democraţie. A existat, într-adevăr, o confirmare a ipotezei emise de Arnold şi Verba cu privire la cererea extinsă de participativitate, fie numai dacă avem în vedere „pluripartidismul haotic" al primelor alegeri libere, ceea ce nu permite însă inferarea concluziei că a existat o trecere bruscă de la o cultură de suspunere la o cultură politică de factură democratică. Dimpotrivă, multe dintre secvenţele autoritarismului au rămas încapsulate atât în comportamentele cotidiene ale cetăţenilor, cât şi în atitudinile celor care au format clasa politică postcomunistă.

Conjectura mea este că dezvoltarea instituţională şi cea cultural-politică au evoluat gradual, ambele încadrându-se într-un demers „metodic" al încercărilor şi erorilor, derulat într-o manieră incrementală. Aceasta trimite la imaginea unui spaţiu politic în care „cetăţenii, experţii şi liderii învaţă din greşeli, văd ce corecturi trebuie făcute, modifică strategia şi aşa mai departe. Dacă este necesar, procedeul este repetat. Deşi fiecare pas poate părea dezamăgitor de mic, s-ar putea spune că succesiunea constantă a acestora poate produce în timp schimbări profunde, chiar revoluţionare. Totuşi, aceste schimbări graduale se petrec în mod paşnic şi câştigă un suport public atât de larg, încât au tendinţa de a rezista în timp"[10]. Desigur, fiecare ţară cunoaşte propriul său drum spre democratizare, dar anumite aspecte redate în modelul de mai sus pot fi recunoscute şi în cazul României postcomuniste, chiar dacă nu în prima fază a procesului, când nu putem vorbi de existenţa unei „intenţionalităţi colective" la nivelul

poate fi caracterizat, din acest unghi, drept un regim autoritar. O altă idee vizează faptul că termenul de *totalitarism* exprimă ideea unei totalităţi redundante („statul total"), care, atunci când se regăseşte politic sub forma puterii absolute, intenţionează să impună un tip de regim care acoperă *totul* relaţiilor care au loc într-o societate. Totalitarismul a fost pus în legătură, mai întâi, cu regimul nazist german, iar apoi, mai ales prin analiza întreprinsă de Hannah Arendt în cartea sa, *Originile totalitarismului,* Editura Humanitas, Bucureşti,1994, şi cu comunismul. Problema este ce anume delimităm prin acest termen: o trăsătură comună mai multor societăţi diferite, sau un tip anume de regim politic? În acest context, optez, alături de Sartori, pentru cea de a doua variantă, considerând că regimul politic totalitar reprezintă o sumă a răului politic ce a caracterizat numai secolul al XX-lea. Nici tirania anticilor şi nici despotismul oriental nu împărtăşesc caracteristicile totalitarismului.

[7] Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini politice şi democraţie în cinci naţiuni* Editura Du Style, Bucureşti, 1996, pp. 349-84.

[8] Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român,* Editura Univers, Bucureşti, 1998 şi *Privind înapoi, modernitatea* Editura Univers, Bucureşti, 1999.

[9] Richard Rose, William Mishler, Christian Haerpfer, *Democraţia şi alternativele ei,* Editura Institutul European, Iaşi, 2003, p. 75.

[10] Dahl, *Despre democraţie*, pp. 177-8.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

clasei politice în ceea ce priveşte construirea unei realităţi politice de tip democratic. Dimpotrivă, prima fază a tranziţiei româneşti a fost dominată de numeroase obstacole în calea democratizării, de la faptul că puterea a fost preluată de neocomunişti şi până la violenţele de stradă de la începutul anilor 1990, care au făcut ca reprezentanţii unor ţări europene să-şi revizuiască opiniile cu privire şansele instaurării democraţiei în România. Efecte ale acelui început de drum s-au resimţit acut până la finalul ultimei decade a secolului trecut (mineriada din 1999) şi chiar în contextul alegerilor din anul 2000, când turul al doilea al prezidenţialelor a rezervat surpriza ascensiunii politico-electorale a extremismului. Mai departe, analizele politice recente notează faptul că, astăzi, încă neconsolidata democraţie românească riscă să se confrunte cu spectrul populismului, care ar putea avea un impact mult mai ridicat decât în celelalte state aflate, până acum două decenii, sub tutela comunismului: „În comparaţiile dintre fostele ţări comuniste în ceea ce priveşte procesul electoral corect şi transparent, societatea civilă, independenţa presei şi a justiţiei, precum şi calitatea guvernării, România se plasează mult mai aproape de performanţele Serbiei, Albaniei şi Macedoniei, decât de cele ale ţărilor din grupul de la Visegrád sau de cele ale ţărilor baltice. Altfel spus, atacul populiştilor la putere asupra instituţiilor democraţiei liberale are efecte mai puternice şi este potenţial mai periculos decât cel exercitat de populişti în vestul Europei. Pericolul de care vorbim apare mai evident atunci când luăm în calcul două forţe care ar putea apăra democraţia din România, anume opinia publică şi opoziţia elitelor intelectuale. În timp ce prima este relativ favorabilă populismului, cea de-a doua nu dă semne că ar vedea în populism un adversar sau că ar fi dispusă să lupte împotriva lui”[11].

Există, desigur, mai multe perspective analitice al căror scop este acela de a explica evoluţia sinuoasă pe care România postcomunistă a cunoscut-o în direcţia democratizării. Dincolo de unghiurile diferite de abordare, se poate observa, totuşi, o evoluţie graduală, deşi ceea ce Andreas Schedler numea „prevenirea colapsului democraţiei” şi „prevenirea eroziunii democratice”[12] au survenit târziu în spaţiul românesc. Din acest punct de vedere, se poate admite că nu există o „paradigmă a tranziţiei” care să ofere un model explicativ coerent şi universal, aplicabil în cazul tuturor ţărilor intrate în cel de-al treilea val al democratizării[13]. Această realitate este cu atât mai valabilă pentru cazul României, despre al cărei sistem politic se poate susţine, la limită, că a pendulat între cele două „boli” ale tranziţiei, ce se manifestă mai ales în cazul ţărilor lipsite de tradiţie democratică şi în care valorile politice specifice democraţiei se impun, ca atare, cu dificultate. Este vorba, pe de o parte, despre „sindromul pluralismului ineficient” şi, pe de altă parte, despre „sindromul puterii dominante”[14].

[11] Dragoş Dragoman, „Populism, autoritarism şi valori democratice în opinia publică din România”, în Sergiu Gherghina, Sergiu Mişcoiu (editori), *Partide şi personalităţi populiste în România postcomunistă* Editura Institutul European, Iaşi, 2010, p. 301.

[12] Andreas Schedler, „Ce este consolidarea democratică?”, în *Revista Română de Ştiinţe Politice*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002, pp. 122-38.

[13] Thomas Carothers, „Sfârşitul paradigmei tranziţiei”, în *Revista Română de Ştiinţe Politice*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002, pp. 168-86.

[14] Iată cum sunt prezentate „bolile” tranziţiei de către Thomas Carothers („Ce este...”, 175-6): „Primul sindrom este cel al pluralismului ineficient. În ţările a căror viaţă politică este marcată de pluralism ineficient regăsim trăsături ale vieţii democratice, cum ar fi: alegeri libere, un nivel semnificativ de

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

Mai vizibilă, poate, la nivelul expresiei instituționale a politicii de „partid dominant", cu veleități autoritariste, această situație nu a ocolit, la începutul anilor '90 mai cu seamă, nici spațiul mediatic, așa cum fusese acesta configurat imediat după dizoluția sistemului comunist. În condițiile în care politicienii startului de tranziție nu demonstrau că ar intenționa să urmeze calea pluralismului – fie acesta și incipient – iar instituțiile media de impact, „oficiale" (câteva cotidiane centrale, dintre care se remarca moștenitorul fostului ziar „Scânteia", Televiziunea și Radioul publice) mizau pe un discurs monocolor, crearea condițiilor pentru diseminarea valorilor ideologiei democratice au fost sensibil întârziate. Atunci când acestea au apărut, după ciclul electoral din 1996, ele nu au avut suficient timp să se dezvolte, pentru că, urmare a alegerilor din 2000, „eroziunea democratică" și-a făcut simțită, din nou, prezența. Cu toate că următorul ciclu electoral, cel din 2004, a permis crearea unei situații care să se înscrie în ceea ce Samuel Huntington numea „testul dublei alternanțe"[15] și a deschis, astfel, calea spre „organizarea democrației", următoarea etapă a „algoritmului consolidării democratice" – așa cum a fost acesta propus de Andreas Schedler[16] – adică cea a „dezvoltării democrației", nu a mai putut fi, din punctul meu de vedere, atinsă. Consider că există, aici, o dublă responsabilitate, cauzată de specificul nedemocratic al relației dintre mass-media și mediul politic pe parcursul întregii tranziții românești și

libertate politică și o reală alternanță la putere a diferitelor grupări politice. În ciuda acestor trăsături pozitive, democrația acestor țări rămâne superficială și fragilă. Deși prezența la urne este ridicată, există forme slabe de participare politică în afara votului. Elitele politice ale principalelor partide și grupări politice sunt acuzate de corupție, interese egoiste și lipsă de onestitate. Opinia publică se raportează negativ la politică astfel încât, deși își menține atașamentul față de idealul democrației, este extrem de nemulțumită de viața politică a țării. În general, politica este percepută ca un domeniu dominat de elite, perimat și corupt, în care se acționează prea puțin pentru binele țării și care nu este demn de respect. Statul rămâne în continuare slab. Politica economică este prost concepută și aplicată, iar «performanța» economică este de cele mai multe ori proastă și chiar dezastruoasă. Reformele sociale și politice sunt insuficiente, iar guvernările succesive se dovedesc incapabile să găsească soluții pentru problemele majore cu care se confruntă țara, de la infracționalitate la corupție, până la sănătate, educație și bunăstare publică, în generale". În ceea ce privește cealaltă „boală" a tranziției, manifestată prin politica puterii dominante, Carothers susține că „țările care exhibă acest sindrom posedă un spațiu politic limitat, dar real, un anumit nivel de contestare politică din partea grupărilor de opoziție și majoritatea formelor instituționale de bază ale democrației. Cu toate acestea, există o grupare politică – o mișcare, un partid, o familie extinsă sau chiar un singur lider – care domină sistemul politic în așa fel încât șansele formării unei alternative la puterea existentă sunt foarte mici. Spre deosebire de țările afectate de pluralism ineficient, în cele cu o putere politică dominantă, principala problemă este neclaritatea distincției dintre stat și partidul de putere (sau forța politică dominantă). Principalele servicii și resurse ale statului – resursele financiare, locurile de muncă, informațiile publice (via media de stat) și forțele polițienești – sunt puse treptat în slujba partidului dominant. Dacă în cazul regimurilor pluraliste ineficiente sistemul juridic este de cele mai multe ori independent, în țările dominate de o singură forță politică puterea judecătorească este subordonată celei politice, ca parte a controlului unilateral al puterii. Și, în timp ce în țările pluralismului ineficient alegerile sunt de cele mai multe ori libere și corecte, în țările cu o singură putere dominantă procesul electoral este dubios, deși nu complet fraudat, în care grupul dominant pregătește un spectacol electoral satisfăcător, care să îndeplinească așteptările comunității internaționale, în timp ce în culise aranjează scena electorală în favoarea sa, astfel încât să își asigure victoria".

[15] Samuel Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and University of Oklahoma Press, Londra, 1991.

[16] Andreas Schedler, „*Ce este...*", pp. 122-38.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

observabilă cel puţin din punctul de vedere al faptului că atât decidenţii politici, cât şi cei care orientează politica editorială au „scos" cetăţenii din jocul a cărui miză esenţială este stabilirea agendei publice.

„Agorele media" şi spaţiul public postcomunist

Într-o lucrare devenită deja clasică pentru teoria empirică a democraţiei, Robert Dahl includea, în „setul minimal" al condiţiilor de posibilitate absolut necesare pentru existenţa unui asemenea regim politic, şi dreptul cetăţenilor de a avea acces la surse alternative de informare[17]. În condiţiile în care, la începutul anilor '90, în România nu existau premisele evoluţiei rapide spre un regim de tip poliarhic – ceea ce e valabil şi pentru alte state foste comuniste – instituţiile media nou apărute au preluat, pe fondul unei veritabile „explozii" a libertăţii de expresie, rolul de motor al tranziţiei spre democraţie. Chiar dacă, în faza de început a procesului de democratizare – suficient de mult întârziată de noua putere instaurată – controlul mass-media „oficiale" revenea puterii politice, incipientul pluralism mediatic a contribuit decisiv la construcţia unui spaţiu public într-o ţară lipsită de tradiţia dezbaterii democratice autentice. Desigur, faptul că, pe parcursul anilor postcomunişti, au apărut tot *mai multe* instituţii media nu înseamnă că, automat, cetăţenii au avut acces la surse *alternative* de informare, lucru ce poate fi constatat şi astăzi, dacă avem în vedere tendinţa de „cartelizare" a presei. Dar meritul asigurării, cel puţin formale, a unui spaţiu public revine, de netăgăduit, mass-media şi, ulterior, evoluţiei graduale a societăţii civile. Spaţiul public românesc nu a fost însă şi nu a atins nici în prezent standardele dezbaterii democratice, dacă avem în vedere faptul că „o sferă publică funcţionând politic are nevoie nu numai de garanţiile venite din partea instituţiilor statului de drept, ea este legată şi de sprijinul moştenirilor culturale şi al modelelor de socializare, de cultură politică, a unei populaţii *deprinse* cu libertatea"[18]. Ce au reuşit însă, în opinia mea, instituţiile media, a fost să creeze premisele apariţiei şi dezvoltării a ceea ce anumiţi analişti numesc „agorele media"[19]. Implicând evoluţii care merită, desigur, o dezbatere mult mai detaliată, aceste agore media, în care au evoluat şi evoluează deopotrivă decidenţii politici şi jurnaliştii, ca şi comentatorii ori analiştii politici au devenit locuri în care se stabileşte agenda publică.

[17] Cele opt condiţii sunt: 1) libertatea de a forma şi de a intra în organizaţii; 2) libertatea de expresie; 3) dreptul la vot; 4) dreptul de a fi ales în funcţii publice; 5) dreptul liderilor politici de a concura pentru susţinere şi voturi; 6) surse alternative de informare; 7) alegeri libere şi corecte; 8) instituţii prin care politicile guvernului să depindă de voturi şi de alte expresii ale preferinţelor. Cf. Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare şi opoziţie,* Editura Institutul European, Iaşi, 2000, p. 29.

[18] Jürgen Habermas, *Sfera publică şi transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societăţii burgheze,* Editura Univers, Bucureşti, 1998, pp. 37-8.

[19] „*Agorele media* pot fi concepute ca spaţii discursive în care grupurile sociale şi comunităţile sunt reprezentate de «media», dar care, în acelaşi timp, permit acestor grupuri şi comunităţi să se auto-reprezinte şi să lupte pentru a fi acceptate sau pentru alte scopuri politice. Media sunt astfel atât un forum al construcţiei consensului social, cât şi un spaţiu în care sunt expuse sau chiar celebrate diferenţele şi conflictele". Cf. Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel, Bart Cammaerts, „The Realm of Contemporary Media Agoras", în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Scholars Publishing, Cambridge, 2009, p. 4.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

Ele nu sunt însă, din perspectiva mea, nici spaţii în care cetăţenii sau grupurile sociale să se poată auto-reprezenta şi să-şi poată exprima, la rându-le, punctele de vedere cu privire la ce anume ar trebui să conţină agenda publică şi nici locuri în care diferenţele şi conflictele – altele decât cele dintre reprezentanţii instituţiilor media şi reprezentanţii clasei politice – să poată fi puse în discuţie. Cu alte cuvinte, regăsesc aici un alt efect al deficitului iniţial de democraţie şi, totodată, un obstacol în calea configurării unui spaţiu al dezbaterii publice articulat în conformitate cu valorile ideologiei democratice. „Agorele media" din România postcomunistă – reprezentate, mai cu seamă, de trusturile ce includ televiziuni cu impact politic – au arhitectura discursivă a unor „arene" din care, exceptând calitatea „electorală" şi, respectiv, cea de „audienţă", cetăţenii şi grupurile sunt excluşi. Instituţiile media se transformă, astfel, în actori politici, urmărind interese specifice, şi ies din zona societăţii civile, constituindu-se, practic, în competitori ai clasei politice în lupta pentru influenţă şi chiar pentru putere politică. Bineînţeles că, aşa cum indică Peter Gross, situaţia nu poate fi invocată doar în cazul României postcomuniste[20]. Pe de altă parte, politicienii înşişi contribuie la simbolismul de factură mitologică prezent în această arenă. Asumând jocul politic în sensul unui „spectacol" – o imagine care, în fapt, este proprie electoralismului specific societăţii democratice – aceştia au devenit conştienţi că „actorul politic trebuie să apară în împrejurări excepţionale care să-l legitimeze ca erou sau salvator, credibilitatea sa rezultând din competenţele pe care le manifestă, din succesele sale, din apariţiile sale fizice şi din forţa de a domina, având capacitatea de a păstra controlul asupra situaţiilor şi asupra lui însuşi"[21]. Ceea ce rezultă e un spaţiu al confruntării permanente, din care dezbaterea democratică, una care să implice şi cetăţenii, este eludată, şi din care sunt emise public acuzaţii bi-direcţionale: dinspre politicieni înspre jurnalişti şi patronii lor şi, invers, dinspre aceştia din urmă înspre clasa politică. În aceste condiţii, însăşi credibilitatea democraţiei ca tip de regim politic – atâta câtă există – este suspendată. Restrângându-i-se calităţile de actant politic la a face parte din „public" (în sens de „audienţă") şi, respectiv, din „electorat", cetăţeanul este situat într-o poziţie de pasivitate şi obligat să urmărească ping-pong-ul mediatic dintre instituţiile media şi politicieni. În mod evident, această stare de lucruri înseamnă un recul din perspectiva organizării politice de tip democratic. Poate mai acut în statele post-comuniste, acesta este însă constatat şi în analizele recente referitoare la spaţiul Uniunii Europene[22]. Alături de apariţia condiţiilor de posibilitate – graţie expansiunii accesului democratic la informaţie prin intermediul Internetului, al reţelelor de socializare şi, în general, al new-

[20] După cum subliniază autorul citat, „chestiunea dacă mass media sunt o expresie sau o instituţie a societăţii civile depinde în mare măsură de percepţia existenţei societăţii civile şi a sferei publice în noua Europă de Est. De asemenea, depinde de natura mass media, compoziţia şi rolul lor real în transformare. Înainte de toate, aceasta depinde de natura democraţiei, nivelul ei de evoluţie sau maturitate în cadrul naţiunilor din regiune". Cf. Peter Gross, *Mass media şi democraţia în ţările Europei de Est***,** Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 172.

[21] Rosemarie Haineş, *Televiziunea şi reconfigurarea politicului*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 76.

[22] Hannu Nieminen, „The European Public Sphere and Citizens' Communication Rights: A Proposal for Democratic Media Policy in the European Union", în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Scholars Publishing, Cambridge, 2009, pp. 16-44.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

media – pentru configurarea unor „contra-spaţii publice”[23], în care entităţile individuale ori comunităţile constituite în funcţie de diverse criterii se pot exprima, „terapia democratică” ar putea să includă ceea ce Margot Wallström, vicepreşedinte al Comisiei Europene şi, de asemenea, comisar pentru Relaţii Instituţionale şi Comunicare consideră a fi „drepturile de comunicare ale cetăţenilor”[24].

Pentru România postcomunistă, rămâne problematică, deocamdată, „reintegrarea” cetăţenilor şi a grupurilor sociale în dezbaterea publică. Accentuarea unei pasivităţi civice care reprezintă, oricum, un element atavic al precomunismului şi comunismului, dublată de „confiscarea” dezbaterii publice de către instituţiile media şi clasa politică nu poate avea drept consecinţă decât deresponsabilizarea cetăţenilor şi obstacularea dezvoltării democratice. Dincolo de lipsa unei tradiţii politice democratice şi de piedicile apărute în calea înrădăcinării acesteia pe parcursul celor două decenii postcomuniste, o altă cauză a acestei situaţii ţine de problema competenţelor civice ale cetăţenilor. Evoluţia şi, respectiv, stagnarea acestora sunt direct dependente, din punctul meu de vedere, de două elemente cu mult mai vizibile în spaţiul public al României postcomuniste decât prezenţa cetăţenilor, o prezenţă care este luată în calcul fie cu ocazia perioadelor electorale, fie atunci când aceştia îşi manifestă nemulţumirile prin manifestaţii de stradă, aşa cum sunt cele organizate de mişcările sindicale sau de încă anemicele organizaţii ale societăţii civile. Este vorba, pe de o parte, despre *pretenţia de obiectivitate* pe care şi-o arogă mass-media şi, pe de altă parte, despre *discursul autorităţii publice* (fie că vorbim despre lideri politici ocupanţi ai unor funcţii în stat, fie că îi avem în vedere pe funcţionarii aparatului guvernamental). Aceste două elemente se intersectează la nivelul spaţiului public şi presează asupra opiniilor şi atitudinilor cetăţenilor, influenţându-le în mod direct raportările cognitive, afective şi evaluative la modul în care funcţionează sistemul politic. În acest fel, ele influenţează direct competenţele civice ale cetăţenilor. Încerc o analiză interpretativă a acestei situaţii în secţiunea următoare.

Obiectivitatea media, discursul autorităţii şi competenţele civice ale cetăţenilor

Lupta pentru deţinerea monopolului asupra procesului de stabilire a agendei publice, luptă care care se dă, în societăţile liberale, între organizaţiile politice şi liderii

[23] Jeffrey Wimmer, „Revitalization of the Public Sphere? A Meta-Analysis of the Empirical Research About Counter-Public Spheres and Media Activism”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Scholars Publishing, Cambridge, 2009, pp. 45-72.

[24] Acestea ar face posibilă *democraţia deliberativă* şi ar fi următoarele: „dreptul la informaţie completă şi coerentă despre deciziile care le afectează vieţile, oriunde ar fi acestea luate; dreptul de a auzi şi de a compara opinii şi puncte de vedere diferite; dreptul de a dezbate probleme de interes comun; dreptul de a-şi exprima punctele de vedere şi de a se face auziţi”. Cf. Margot Wallström, *From the blame game to day-to-day partnership: European Comission, the German Presidency and the Member States discuss the key principles of EU communication policy*, Stakeholders’ Conference on White Paper in Berlin, 18 January 2007, http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/25&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en (accesat la data de 29.12.2010).

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

lor şi, respectiv, organizaţiile media şi patronatele acestora ţine, până la un anumit punct, de normalitate. Şi acest aspect pare să reitereze ceea ce în teoria democratică a fost deja acceptat sub titulatura de „ipoteza Churchill", cea care susţine că „democraţia este cel mai prost regim de guvernare, cu excepţia tuturor celorlalte". Desigur, în sensul său de formă de organizare politică a unei societăţi, democraţia este un tip de regim perfectibil, pentru că aria perfecţiunii, extinsă la nivelul unor grandioase proiecte de inginerie socială o interpretează, aşa cum secolul trecut ne-a lăsat să fim martori, numai regimurile totalitare. În sensul unei competiţii care respectă anumite reguli, această luptă poate fi înţeleasă, aşadar, ca un apanaj al regimurilor de factură democratică, respectivei realităţi fiindu-i însă adăugată rezerva, în ţările în care societatea civilă se manifestă în mod pregnant, că stabilirea agendei publice trebuie să respecte idealul regulativ al *interesului public*. Într-un sistem politic aflat în proces de democratizare pe parcursul ultimelor două decenii şi în care societatea civilă, încă anemică, apare astăzi ca fiind şi fracturată, în care intelectualii publici, deşi se poziţionează diferit din perspectivă politică (ceea ce, în mod normal, ar trebui să constituie un câştig pentru dezbaterea de tip democratic), par a nu avea un contact direct cu problemele reale din spaţiul social şi în care, mai mult decât atât, cetăţenii sunt prizonierii unei apatii constituite pe fondul neimplicării civice, problema stabilirii agendei constituie un aspect de o importanţă deosebită. Din această perspectivă, chestiunea pe care o aduc în discuţie priveşte influenţa exercitată asupra cetăţenilor de calitatea obiectivităţii asumată de mass-media, pe de o parte, şi discursul autorităţii promovat de organizaţiile politice şi liderii lor, pe de altă parte. Cele două constituie, în opinia mea, elemente ale *mainstream*-ului simbolico-discursiv din spaţiul public românesc postcomunist şi contribuie la situarea cetăţenilor în exteriorul procesului de luare a deciziilor, cu semnificaţia atribuită acestuia de către noile dezvoltări ale practicii politice fundamentate pe ideea democraţiei deliberative. Desigur, această influenţă relaţionează, „dialectic", cu lipsa împărtăşirii normelor şi valorilor, atitudinilor şi comportamentelor proprii ideologiei democratice în spaţiul social românesc. De ce este importantă, într-un sistem politic ce aspiră spre democraţie, existenţa unei relaţii oneste între spaţiul civic şi cel politic, o relaţie în care mass-media se constituie în „termen de mijloc"? Potrivit celei mai influente caracterizări a regimului politic democratic, aparţinând, de asemenea, lui Robert Dahl, calitatea „poliarhică" a acestei forme de organizare a societăţii depinde în mod stringent atât de coordonata *participării*, cât şi de aceea a *contestării*[25]. Dacă, din punct de vedere formal, prima coordonată poate fi regăsită şi în regimurile totalitare ori autoritare, cu diferenţa specifică a unui control social exercitat inclusiv prin mijloace violente, posibilitatea de a contesta, prin participare publică activă, deciziile guvernamentale ori posibilitatea de a supune dezbaterii anumite teme importante pentru societate reprezintă o caracteristică definitorie a democraţiei. Consider că aici se relevă un fapt de o importanţă aparte: acela că, dincolo de exerciţiul participativ, cetăţenii trebuie să deţină şi capacitatea cognitivă de a evalua problemele reprezentative din perspectiva interesului public. Nu este vorba, în mod evident, despre o calitate cognitivă înnăscută, ci despre una educată, iar rolul mass-media devine, în acest sens, esenţial. Pentru o mai bună prezentare a argumentului, subliniez că nu asum ideea că organismele media ar

[25] Robert Dahl, *Poliarhiile*.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

trebui să îndeplinească o funcţie educativă. Funcţia lor este, evident, aceea de a informa, ceea ce nu exclude însă realitatea că, prin intermediul materialelor jurnalistice bazate pe opinii, ele orientează valorile, credinţele, atitudinile şi comportamentele publicului. Mass-media vădesc, astfel, un important rol în socializarea indivizilor, iar rolul lor este acceptat public prin raportare la condiţia credibilităţii. Ajungem, de aici, într-un punct pe care îl consider nevralgic, acela al *pretenţiei de obiectivitate*. Nu voi insista, aici, asupra premiselor de natură epistemologică prin care este pusă sub semnul întrebării problema obiectivităţii[26]. Ce vreau să spun este că majoritatea instituţiilor media din România postcomunistă au angajat, în competiţia pentru dobândirea unui cât mai mare grad de credibilitate în faţa publicului, dincolo de produsele jurnalistice ca atare, şi o asumare explicită a condiţiei obiectivităţii. Până la momentul în care s-a impus distincţia dintre media de tip „quality" şi media „tabloidizate"[27], competiţia a evidenţiat existenţa unei largi palete de „etichete" cu care fie jurnaliştii individuali, fie organismele media pe care aceştia le reprezentau se prezentau în spaţiul public: „obiectivitate", „echidistanţă", „neutralitate", „independenţă" sau „imparţialitate"[28]. Desigur că, pe fond, produsele jurnalistice sunt cele care fac diferenţa între media credibile şi cele necredibile, fie că vorbim de articole în presa scrisă, despre emisiuni radio ori despre talk-show-uri sau programe de ştiri de televiziune. Într-o societate în care, însă, deşi mass-media, cum spuneam, s-au aflat mereu cu un pas înainte pe calea democratizării, contribuind, astfel, la accelerarea procesului, acestea au fost totodată expuse şi alterării politice, ca şi unor derapaje în emiterea mesajelor către public. Vizibil mai ales în ultimii ani, fenomenul este uşor detectabil în spaţiul public românesc atunci când în dezbatere sunt aduse teme politice orientate fie în funcţie de interesele patronatelor de presă, fie de acela al organizaţiilor şi liderilor politici. În anumite cazuri, aşa cum este cel al trustului Intact, controlat de familia senatorului Dan Voiculescu, cele două roluri se confundă. Problema care apare este aceea că şi

[26] Fără a îmbrăţişa, neapărat, perspectiva relativismului postmodern, cred totuşi că studiile din filosofia ştiinţei conturate în anii '70 ai secolului trecut, în lucrările unor autori precum Thomas Kuhn, Paul Feyerabend şi chiar Karl Popper, care converg, dincolo de evidentele diferenţe de abordare, înspre a asuma că, şi la nivelul „sanctuarului" ştiinţelor exacte, obiectivitatea nu poate fi mai mult decât „intersubiectivitatea metodei ştiinţifice", prezintă suficiente argumente pentru a îndreptăţi conturarea unui serios semn de întrebare relativ la existenţa obiectivităţii în domenii precum cele proprii ştiinţelor sociale sau în cel specific mass-media, în care prezenţa factorului uman joacă un rol covârşitor.

[27] Deşi această distincţie s-a realizat mai întâi cu trimitere spre presa scrisă, ea a fost ulterior extrapolată şi la nivelul celorlalte tipuri de media.

[28] Desigur, termenii redaţi aici nu sunt echivalenţi în semnificaţii, lucru cu care sunt de acord atât susţinătorii, cât şi criticii ideii de obiectivitate a mass-media. Spre exemplu, Judith Lichtenberg, o autoare ce se înscrie în prima categorie, subliniază că „(...) a lăsa două puncte de vedere contradictorii să pară la fel de plauzibile atunci când există o preponderenţă raţională şi factuală înseamnă o falsificare a obiectivităţii înseşi. Ea reflectă o greşeală obişnuită, aceea de a confunda obiectivitatea cu neutralitatea. Investigaţia obiectivă poate *începe* de la neutralitate (mai degrabă aceasta nu va permite convingerilor anterioare să distorsioneze capacitatea de investigare), dar nu *sfârşeşte* neapărat o dată cu neutralitatea. Scopul său, în cele din urmă, este acela de a descoperi ce se întâmplă, de ce şi cine este răspunzător. Între adevăr şi falsitate, investigatorul obiectiv nu poate rămâne neutru" – Judith Lichtenberg, „În favoarea obiectivităţii", în *Mass Media and Society*, edited by James Curran & Michael Gurevitch, Routledge, Londra, 1991, text preluat în antologia *Mass media şi democraţia*, realizată de Doru Pop, Editura Polirom, Iaşi, 2001, p. 164.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

jurnaliştii angrenaţi în astfel de dezbateri, dar şi politicienii pretind că vorbesc în numele cetăţenilor, aceştia din urmă fiind, în realitate, excluşi din „agora media". Mass-media oprează această substituire apelând la rolul său devenit deja „clasic" şi recunoscut ca atare în orice societate liberală, acela de „a patra putere în stat" şi „câine de pază al democraţiei", dar acest lucru nu împiedică apariţia exagerărilor. Chiar şi atunci când asemenea derapaje au loc, pretenţia de obiectivitate este invocată fără nicio reţinere. Chestiunea pe care o vizez aici nu este dacă (sau nu) obiectivitatea reprezintă doar un mit, în măsura în care şi jurnaliştii lucrează cu propria perspectivă asupra lumii, chiar şi atunci când, aplicând algoritmul de manual, produc o ştire, spre exemplu. Ce mă interesează este faptul că, invocând obiectivitatea produselor lor, mass-media se autodefinesc drept o sursă de autoritate, justificând astfel pretenţia de a impune agenda publică în locul unor cetăţeni care sunt menţinuţi în haloul pasivităţii. Avem de-a face, aici, cu o problemă care ţine de modul în care au evoluat funcţional mass-media, din modernitate şi până în prezent. Există, în acest sens, o raportare tradiţională la mass-media, ce implică expectanţa că acestea vor livra publicului informaţii şi alte produse jurnalistice obiective. Deşi, funcţional, mass-media contemporane au evoluat înspre un statut diferit faţă de cel pe care îl deţineau, să spunem, la începutul secolului trecut, această aşteptare a publicului este încă speculată, fapt ce poate avea implicaţii negative într-o societate precum cea românească, în care ideologia democratică şi valorile specifice acesteia încă nu s-au stabilizat. Aşa cum indică Judith Lichtenberg, evoluţia funcţională a organismelor media a implicat şi o modificare a valorilor asociate „obiectivităţii" şi neutralităţii", motivaţia acesteia fiind direct dependentă de „natura mass-media contemporane, care, spre deosebire de strămoşii lor, nu mai constituie doar simple voci la nivelul forumului public, ci au devenit însuşi forumul. Rezultatul este că organizaţiile mass-media au devenit, în anumite aspecte esenţiale, instituţii publice. Deţinând o putere enormă, ele trebuie cel puţin să menţină aparenţa neutralităţii sau a imparţialităţii"[29]. În această lumină, obiectivitatea se relevă a fi o convenţie socială al cărei substrat este unul de natură etică. Dar, chiar şi în condiţiile existenţei unor coduri deontologice asumate de breaslă sau a unor asociaţii profesionale, nu există nicio garanţie că eticheta „obiectivităţii" sau cele alternative, ale „independenţei", „neutralităţii", „imparţialităţii" ori „echidistanţei" nu vor fi utilizate spre a revendica o credibilitate în spatele căreia se află interesul ocupării unei poziţii de autoritate. Problema ce decurge de aici este aceea că „(...) acceptarea ideologiei obiectivităţii – convingerea că instituţii cum sunt mijloace de informare în masă ar fi în general obiective sau preocupate sincer de obiectivitate – are consecinţe politice majore (...). Convingerea noastră că un ziar publică întotdeauna şi exclusiv informaţii obiective şi adevărate va sluji ca un impediment în calea deschiderii orizontului nostru politic şi intelectual, fie că suntem consumatori, fie producători de ştiri"[30]. Substituindu-se unor cetăţeni a căror participativitate civică este şi aşa suficient de scăzută, mass-media româneşti încurajează menţinerea unei apatii ce erodează fragilul eşafodaj al democraţiei. „Agorele

[29] Judith Lichtenberg, „Truth, neutrality and conflict of interest", în *Business and Professional Ethics Journal*, vol. 9, nr. 1 & 2, 66, disponibil online la http://web.me.com/jalichtenberg/Site/Writing.html (acesat la 12.03.2011)

[30] Lichtenberg, „În favoarea...", p. 162.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

media" din România postcomunistă se relevă astfel încă o dată a fi nu atât un spaţiu al dezbaterii, în care cetăţenii participă în mod conştient la procesul deliberativ, ci o arenă a înfruntărilor politico-mediatice.

La aceasta contribuie, aşa cum am amintit deja, şi politicienii, care mizează pe discursul autorităţii publice. Astfel, liderii politici, fie că ocupă sau nu funcţii în aparatul guvernamental, fie că se situează „la putere" ori „în opoziţie" îşi dispută locul de sursă de autoritate cu privire la problemele care ar trebui să figureze pe agenda publică. Deşi, formal, ei sunt învestiţi cu autoritate, de multe ori credibilitatea lor pare a fi mai fragilă decât aceea a mass-media. O posibilă explicaţie ar putea fi, într-adevăr, aceea că, în România postcomunistă, instituţiile media şi-au asumat un pregnant rol politic, ajungându-se până la punctul în care ele tind să se substituie partidelor politice şi politicienilor[31]. Nu este vorba, desigur, despre un fenomen prezent exclusiv în spaţiul românesc, de vreme ce teoreticienii comunicării şi ai sistemului mass-media atrag atenţia asupra faptului că, „în ultimă instanţă, relaţia dintre presă şi viaţa politică apare ca un câmp de forţă în care cei doi parteneri încearcă să-şi atingă ţelurile specifice, folosind proceduri variate, care merg de la negocieri şi schimburi corecte de informaţii până la acţiuni brutale de influenţare sau de intimidare reciprocă"[32]. În orice caz, posibilitatea existenţei acestui schimb de roluri nu modifică realitatea „excomunicării" cetăţenilor din spaţiul deliberării democratice, în condiţiile în care atât media, cât şi politicienii pretind că vorbesc în numele şi în interesul acestora. Nivelul scăzut de competenţă civică al cetăţenilor şi rezerva lor faţă de participarea la dezbaterile din spaţiul public comportă, bineînţeles, motivaţii care îşi extrag resursele din totalitarism. În acest sens, studiile recente realizate cu privire la relaţia dintre capitalul social şi orientarea spre valorile specifice ideologiei democratice în România postcomunistă atestă faptul că „(...) explicaţiile nivelului scăzut al participării pot fi regăsite în moştenirea regimului comunist. Comunismul a erodat aceste elemente prin controlul strict al activităţilor sociale. Înregimentarea şi controlul ideologic i-au făcut pe români, ca şi pe alţi est-europeni, neîncrezători în posibilitatea unei acţiuni colective şi suspicioşi în relaţiile lor sociale"[33]. Pe acest fond s-a suprapus, în ultimii ani, un discurs cu pretenţii de autoritate informaţională în spatele căruia s-au aflat interese politice ce nu s-au confundat cu interesul public. Aduse la cunoştinţa unui public „anesteziat" din perspectiva implicării civice, acesta a menţinut o participativitate scăzută a cetăţenilor, cu excepţia momentelor electorale sau a manifestărilor de protest pe motive economice. Consecinţa faptului că nici instituţiile media şi nici politicienii nu au văzut în cetăţeni nişte parteneri care trebuie implicaţi în dezbaterea publică – decât atunci când anumite interese politice solicitau impunerea anumitor teme pe agenda publică – constă în acutizarea pasivităţii civice şi în menţinerea deficitului democratic. Atenuat, desigur, prin raportare la situaţia din faza iniţială a tranziţiei, acesta din urmă constituie în continuare o provocare la adresa consolidării democratice.

[31] Acest fenomen este tratat în capitolele scrise de Sorin Bocancea şi, respectiv, Tudor Pitulac, cuprinse în prezentul volum.

[32] Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media,*Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 158.

[33] Dragoş Dragoman, *Capital social şi valori democratice în România. Importanţa factorilor culturali pentru susţinerea democraţiei*, Editura Institutul European, Iaşi, 2010, p. 136.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

Concluzii

Am pus în discuţie, pe parcursul acestui capitol, relaţia dintre ideologia democratică şi mass-media, în contextul spaţiului public din România postcomunistă. Ipoteza pe care am adus-o în atenţie este aceea că, deşi au o contribuţie fundamentală la edificarea procesului de democratizare, mass-media se află într-o situaţie de luptă, expusă la nivelul spaţiului public, cu organizaţiile politice şi liderii acestora, scopul fiind impunerea unui monopol asupra stabilirii agendei publice. Consecinţa imediată a acestei stări de fapt este că, astfel, cetăţenii sunt excluşi din cadrul deliberativ al problemelor de interes public. Trataţi, dinspre mass-media, ca indicator de măsurare a audienţei sau a tirajului şi dinspre politicieni ca electorat, cetăţenii României postcomuniste au o prezenţă minimală în spaţiul public. De aici decurg atât o participativitate redusă la dezbaterea problemelor de interes general, cât şi existenţa unui control restrâns al societăţii civile asupra decidenţilor politici. „Agorele media" instituite pe parcursul procesului de democratizare reprezintă în continuare spaţii în care vocile cetăţenilor nu se pot face auzite. Spectatori ai unor dispute în care predomină interesele trusturilor media sau, respectiv, cele ale politicienilor, cetăţenii sunt, în România contemporană, prizonierii unei apatii generalizate, momentele de relativă implicare în viaţa publică fiind cele ale alegerilor ori cele marcate de proteste pe motive economice. Asociativitatea şi, pe baza acesteia, constituirea unor reţele active de cetăţeni care să impună teme concrete pe agenda publică rămân în continuare deziderate, în condiţiile în care valorile, atitudinile şi comportamentele proprii ideologiei democratice nu sunt răspândite uniform în societatea românească. Într-un astfel de context, şi instituţiile media, dar şi organizaţiile politice s-au substituit cetăţenilor, pretinzând că îi reprezintă, dimpreună cu interesele lor. Dacă mass-media utilizează, în acest proces, pretenţia de obiectivitate, de deţinătoare a resurselor ultime cu privire la starea realităţii sociale, politicienii mizează, la rândul lor, pe discursul autorităţii. Pe acest fond, gradul scăzut de participativitate civică se înscrie cu succes pe lista obstacolelor în calea consolidării democratice, contribuind la erodarea încă fragilei democraţii româneşti.

Bibliografie:

Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Editura Univers, Bucureşti, 1998.
Alexandrescu, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, Editura Univers, Bucureşti, 1999.
Almond, Gabriel, Verba, Sidney, *Cultura civică. Atitudini politice şi democraţie în cinci naţiuni*, Editura Du Style, Bucureşti, 1996.
Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.
Carothers, Thomas, „Sfârşitul paradigmei tranziţiei", în *Revista Română de Ştiinţe Politice*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002.
Coman, Mihai, *Introducere în sistemul mass-media*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.
Dahl, Robert A., *Poliarhiile. Participare şi opoziţie*, Editura Institutul European, Iaşi, 2000.
Dahl, Robert A., *Despre democraţie*, Editura Institutul European, Iaşi, 2003.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)

Dragoman, Dragoş, „Populism, autoritarism şi valori democratice în opinia publică din România", în Sergiu Gherghina, Sergiu Mişcoiu (editori), *Partide şi personalităţi populiste în România postcomunistă*, Editura Institutul European, Iaşi, 2010.

Dragoman, Dragoş, *Capital social şi valori democratice în România. Importanţa factorilor culturali pentru susţinerea democraţiei*, Editura Institutul European, Iaşi, 2010.

Freeden, Michael, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

Garcia-Blanco, Iñaki; Van Bauwel, Sofie; Cammaerts, Bart, „The Realm of Contemporary Media Agoras", în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Scholars Publishing, Cambridge, 2009.

Gross, Peter, *Mass media şi democraţia în ţările Europei de Est*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Habermas, Jürgen, *Sfera publică şi transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societăţii burgheze*, Editura Univers, Bucureşti, 1998.

Haineş, Rosemarie, *Televiziunea şi reconfigurarea politicului*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Huntington, Samuel, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman şi Londra, 1991.

Lichtenberg, Judith, „Truth, neutrality and conflict of interest", în *Business and Professional Ethics Journal*, vol. 9, nr. 1 & 2, 66, disponibil online la http://web.me.com/jalichtenberg/Site/Writing.html (12.03.2011).

Nieminen, Hannu, „The European Public Sphere and Citizens' Communication Rights: A Proposal for Democratic Media Policy in the European Union", în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Cambridge: Scholars Publishing, 2009.

Pop, Doru, *Mass media şi democraţia*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Putnam, Robert D., *Cum funcţionează democraţia*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Rose, Richard, MISHLER, William, HAERPFER, William, *Democraţia şi alternativele ei*, Editura Institutul European, Iaşi, 2003.

Sartori, Giovanni, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.

Schedler, Andreas, „*Ce este consolidarea democratică?"*, în *Revista Română de Ştiinţe Politice*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002.

Şandru, Daniel, „Democratizare şi valori politice în România postcomunistă", în Al. Zub, Adrian Cioflâncă (editori), *Cultură politică şi politici culturale în România modernă*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2005.

Şandru, Daniel, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică*, Editura Institutul European, Iaşi, 2009.

Wallström, Margot, *From the blame game to day-to-day partnership: European Comission, the German Presidency and the Member States discuss the key principles of EU communication policy*, Stakeholders' Conference on White Paper in Berlin, 18 ianuarie 2007, http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do? reference= SPEECH/ 07/25&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en (29.12.2010).

Wimmer, Jeffrey, „Revitalization of the Public Sphere? A Meta-Analysis of the Empirical Research About Counter-Public Spheres and Media Activism", în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Scholars Publishing, Cambridge, 2009.

BDD-V307 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:46 UTC)